

П. ВОВЧАНСЬКИЙ

СПОГ
В
И
Д
И

М
И
С
Л
И
В
Ц
Я

Р

У

Х

П. ВОВЧАНСЬКИЙ

СПОГАДИ МИСЛИВЦЯ

З МАЛЮНКАМИ

Р У Х

Бібліографічний опис цього видання
зміщено в „Літопису Українського Дру-
су“, „Картковому рецептуарі“ та інші по-
кажчихах Української Книжкової Палати

УКРПОЛІГРАФОБ'ЄДНАННЯ
ПЕРША ШКОЛА ФЗУ
ім. А. В. БАГИНСЬКОГО

Укрголовліт 4210. Зам. 3492

Тираж 3.000

Харків. жовтень 1930

Розділ I

ВИБИРАЄМОСЯ ДО АФРИКИ

Стародавні греки вірили в існування коня Пегаса: білий, як сніг, він не бігав по землі, а літав над хмарами. Моя уява заносила мене так само легко й далеко, як Пегаса його крила. Тож не диво, що вона занесла мене в Африку, цю країну, де досі багато місць, що не бачили європейця, де збереглися види так званих передпотопових тварин, тобто передльодовикового періоду: слон, жирафа, бегемот; в країну незайманої природи й клясичного людодства, де дах палацу дагомейського короля складений із людських черепів, де лев досі царює самодержавно, а громадяни вступають з ним у рукопашну боротьбу.

Африка стояла передо мною і вдень і вночі, я не уявляв собі життя без того, щоб не побувати там і не полювати вволю, та на це не ставало грошей. Я мав суму, потрібну на купівлю зброї й на дорогу в один кінець, а на решту коштів не було і дістати не було де.

Я згадав, що дехто з любителів подорожів наймався в матроси або в кухарі на кораблі, або в перекладачі до багатих мандрівників.

Знайомств у мисливському світі в мене вже було чималенько й мені не раз доводилося розводитися на „африканські теми“ в присутності мисливців, із яких дехто мав досить коштів, щоб поїхати в Африку. Яскравість моїх уявлень запалювала уяву авди-

торії, а спокійний, щирий тон переконував слухачів у реальності й доступності того, про що говорено.

По одній із таких розмов один мій знайомий, досить самостійний чоловік, сказав:

— Їхати в Африку, звичайно, треба і марлувати час — просто недозволенна річ, але мене спиняє незнання мов.

— Ви можете використати мої знання, коли хочете, — сказав я спокійно, хоч почував, як забилося серце, а руки й ноги похолонули.

— А скільки б ви взяли за ваші труди?

— Нічого, окрім видатків на подорож, які вам доведеться взяти на себе всі.

— Згода, — відказав він.

Кров одійшла мені од серця, і мені треба було багато сили, щоб удержатися й не прокотитися колесом по хаті чи яким іншим способом не зрадити своєї шаленої радості.

Ми умовились, що він матиме право першого пострілу, а в тих випадках, коли моя присутність не буде йому потрібна, я полюватиму самостійно.

— Коли ви гадаєте вирушити? — спитав я.

— Як тільки будуть готові закордонні паспорти.

Ми стали радитися про подорож і застановилися над питанням, у яку провінцію їхати. Треба було поєднати дві трудно поєднувані умови: цілість і незайманість звірячого царства, а разом з тим існування культурних засобів боротьби з природою і оборони од тубільців, коли б вони взяли ворожу позицію. Звірячий світ, найрізноманітнішого складу (слони, жирафи, леви, гіпопотами) найдужче зберігся у східній Африці од Абесінії на південь до Трансваалю, тобто в країнах: Сомалі, Занзібарі, Мозамбіку, а найкраще впорядковані були в той час британські й німецькі колонії, де до того ж і полювання було правильне організоване, тобто мисливцям давалося всілякі можли-

вості й вигоди і вжито реальних заходів, щоб зберегти дичину в інтересах тих самих мисливців. Треба було вибирати німецькі або англійські добра. Ми вибрали німецькі, гадаючи, що з німцями діло обійдеться дешевше. Німецькі добра в східній Африці лежать по берегу Індійського океану приблизно од 2° до 12° південної широти, а в глибину країни доходять до озера Танганайки і далі на північ до Нільських озер, включаючи в себе майже все озеро Вікторія-Ньянца.

Коли ми приїхали в Берлін і стали ближче знайомитися з умовами полювання, то виявилось, що тубільна людність у колоніях не говорить по-німецькому; що мисливцеві доводиться раз-у-раз користатися послугами тубільців; що порозуміватися з ними, а головне — розуміти їх, можна, тільки говорячи їх мовою; що всі урядовці й купці в африканських добрах говорять мовою негрів Суагелі, тобто жителів прибережної смуги, і що мені, як перекладачеві, тим паче треба цю мову вивчити. Виявилось, що є й відповідний підручник німецькою мовою. Я взявся за діло й побачив, що це мова досить таки розвинена: з відмінюванням дієслів і інших частин мови, що свідчить про виразне мислення негрів, до того ж вона дуже милозвучна й гарна. Самі звуки мови, здавалося, відповідали яскравій природі Африки; приміром, слон — тембо, лев — симба, буйвіл — бого, нагонич слонів — фунді-ятембо, старший носій — ньям-пара й т. ін.

Розділ II

ЕКІПЮВАННЯ

На африканську землю ми ступили на острові Момбаса. Перш ніж рушити в задуману дорогу, мій патрон поклав поїхати славнозвісною Угандською залізницею по англійських добрах, подивитися на

заказники великих звірів та за одним заходом, щоб справити все потрібне для подорожі й полювання, проїхати в місто Найборі, що лежить при Угандській залізниці; там були склади й контори великої фірми Тарлтон, що має „все для мисливства“ і дає всі потрібні європейцеві в Африці поради і вказівки.

Скласти інвентар — для африканського мисливця діло дуже серйозне, і всякий прогріх у порадах може коштувати йому життя.

Фірма Тарлтон не осоромила себе, ми одержали докладні й дбайливі поради, що дали нам змогу бути при повній зброї в боротьбі з кліматом і шкідниками.

Ось що ми мали запаси на дорогу :

1) Гвинтівки на дрібну копитну та ратичну дичину — на антилопи, зебри, гну, і штуци-дубельтівки на велику дичину й хижаків. 2) Фотографічний апарат. 3) Камеру теле-об'єктив знімати далекі речі, видні тільки в прозору трубу. 4) Намети, щоб ховатися від нічного холоду й комах. 5) Походні ліжка з сітками від москітів. 6) Походний стіл і стільці. 7) Усяке кухонне й їдальне начиння. 8) Гасові лампи, „лятерни“, потрібні, щоб захищатися вночі від левів і інших хижих звірів, серед них і од гієн, які щоночі дають безплатні концерти. 9) Запас зельтерської води — пити в безводних місцях. На воду така страшна нужда, що доводиться пити з калюж, де вони є, а мисливцеві Городецькому (відомий київський інженер) довелося пити з калюжі, де тількищо був скупався носоріг і лишив там свій свіжий слід. 10) Запас борошна, масла, цукру, чаю, але ніяк не кави й не какао, бо од їх людина стає піддатлива тропічній лихоманці, захворівши на яку, треба швидко змінити клімат, інакше помреш. 11) Коркові шоломи з двома козирками, спереду і ззаду, які носять усі європейці в тропічних країнах. Корок завтовшки в мизинець на руці. Цей шолом захищає од соняшного проміння,

хоч ув Африці сонце й не таке смертельне, як у Індо-Китаї, де воно дивиться скрізь серпанок пари і де єдиний погляд на нього коштує життя, все таки шолом конечний додаток до нашого черепа, надто тонкого, щоб захищати наш мозок. 12) Черевики з буйволової шкіри на товстих підшвах, цілком непроникальні для африканських колючок. Ці колючки тонкі, гострі, два й більше вершки завдовжки, і міцні, як сталені. Без цих черевиків через них ходити не можна, та й то треба мати провідника, що йде попереду, ступаючи своїми босими ногами так, щоб не наступити ні на колючку, ні на скорпіона, ні на гадюку, а ви йдете за ним, ступаючи в його сліди. Коли ви міряєте черевики, вас люб'язно попереджають, щоб ви не здумали взувати їх так, як звикли те робити ціле життя, цебто просто собі стромляти в черевик ногу. В Африці черевик треба попереду перевернути й витрусити, щоб висипалися з його павуки й гадь, що частенько мостяться там на нічліг. 13) Убрання з досить густої ясної матерії, що добре захищало б од соняшного проміння, бо інакше ви попечетеся. 14) Аптечку, шприц і гадючу сироватку.

Це далеко не все, та мені здається, досить і цього, щоб судити про характер озброєння африканського мисливця.

Всі прилади мусять бути ні в якому разі не в шкуратяних, а в алюмінійних футлярах, бо на шкіру нападають, поперше, терміти (африканські мурашки), яких ув Африці сила-силенна, а подруге, гієни, що підкрадаються вночі й жеруть ремені й шкіру. Хай читач не дивується, бож варять карук із рогів, копит та ратиць, а в полярних країнах, коли не стає риби, собакам дають по куску ременя, і ця пожива їх удвольняє, бо шлунковий сік у цих тварин такий сильний, що шлунок заступає казан, який кипить багато годин і обертає шкіру в густий бульйон.

Коли б гієни не були такі боязкі, вони були б дуже страшними звірами, бо щелепи в них здоровенні й м'язи дуже сильні, та через боязкість вони не вагаються нападати на живих тварин і живляться майже самими трупами.

Вночі вони обережно, підобравши хвіст, прокрадаються в табір, обнюхують сонних і поїдають усе, на що потраплять.

Розділ III

ПОЧАТОК ПОДОРОЖІ

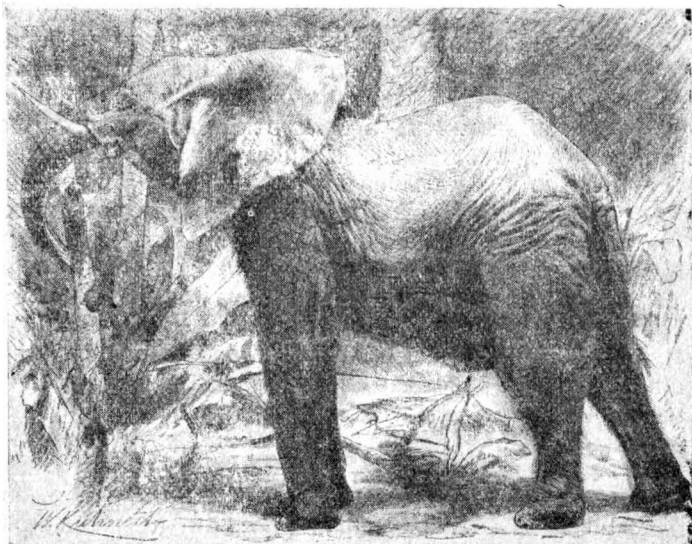
Моє життя африканського мисливця почалося власне з тієї хвилини, як ми сіли у вагон Угандської залізниці. Вихідний пункт її — місто Кіліндіні на острові Момбаса. Колія йде мостом через протоку Макупа. Особливість африканських вагонів — жалюзі на вікнах із соняшного боку. Жалюзі — це віконниці з поперечних дощечок, поставлених паралельно одна одній, тільки під певним кутом, так що повітря проходить між ними вільно, а од сонця вони закривають. Такі жалюзі заведені на всіх наших теплоходах. Поки цих жалюзів не було, серед пасажирів частенько бували випадки соняшного удару. З другого боку вікна були одчинені, і тут ми бачили те, про що доводилося читати, але чому трудно вірилося, а саме: дорога проходить по звіринцю: он група антилоп підняла головки, дивиться на поїзд і не йде геть; стадо зебр спокійно пасеться недалечко, не звертаючи уваги на поїзд. Наводимо прозору трубу, і насельців саванни зразу більшає, але це не декорація — ці насельці пасуться, рухаються і не підозрівають, що ними любуються і бачать їх так близько, що, здається, рукою б дістав. Де не взявся струсь, біжить наввипередки з поїздом, немов той дельфін за пароплавом женеться. Річ у тому, що смуга в 1,5 кіло-

метра з кожного боку колії, це—заказник. За кожен постріл тяжко карають. Тут полювання нема і звірам цілковитий спокій.

Та ось і найближча мета нашої подорожі: порт Фльоранс на англійському березі озера Вікторія-Ньянца. Тут, сидючи в холодку на затіненій веранді готелю на самому березі озера, ми дивимось з-під тенту на те озеро, залиге тропічним сонцем, з густими зарослями папірусу метрів із сім заввишки із жовтими й фіялковими квітами витких рослин, з невиданими екзотичними птицями, з бегемотами всякого віку, що розкошують, купаючись. Коли в нашому малорадісному житті бувають щасливі хвилини, ми рідко розуміємо їх і тільки потому, згадуючи, жалкуємо за тим, що недосить оцінили й відчули їх. В такому грісі я не винен, бо переживав купання бегемотів, можна сказати, всіми фібрами душі — чи ж дійсно я в Африці, чи це не маріння? Ба, ні, ось рядом ціле сімейство довгозубих і, мабуть, дуже родовитих англійців любується разом зо мною. Надивившись досхочу на гіпопотамів, ми рушили далі, на острів Укереве, слоновий заказник. Тут я побачив їх ціле стадо; перелічити його було трудно, в кожному разі в йому було понад сотню голів великих і малих. Таких стад на острові було кілька. Нас попередили, щоб ми не підходили дуже близько, бо, коли слон на волі, він не любить, щоб до його дітей підходили сторонні. Хто бачив слона в звіринці, той має тільки приблизне поняття про нього. Слон у звіринці, це — розумний, благородний в'язень, що мовчки й покійно вмирає від сухот, але тут слони показали себе в усій своїй красі. Вони навіть хоботів не підняли, як роблять це, коли щось притягне їх увагу. Слони немов би не помічали нас і кожен робив своє: вони входили з шумом у воду, ламали гілля й тут же починали жувати його, гучно ляскали вухами, чухалися об дерева, поливали себе

струмками води з хоботів і трубили щосили. Одно слово, тішилися по-своєму життям, і я тішився разом із ними.

Так добре слон почуває себе не скрізь. При пізніших моїх зустрічах із слонами вони були багато стри-

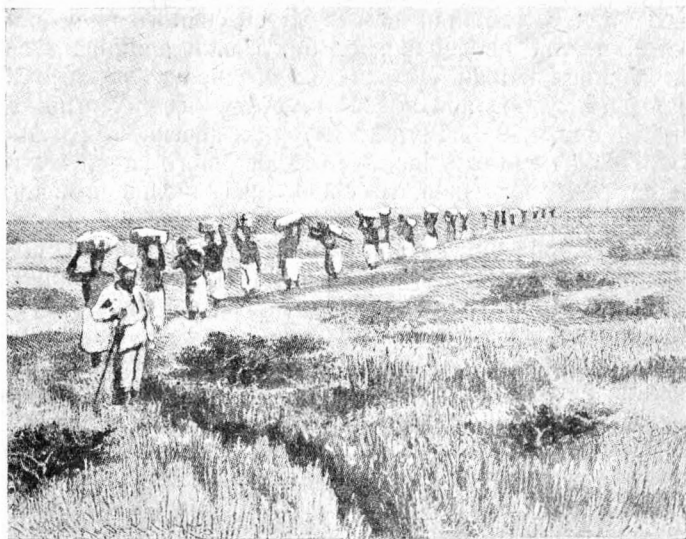
Ламали гілля й тут же починали жувати його.

маніші. Очевидно, тут вони веселилися, розуміючи, що вони в заказникові і що ніхто їх не скривдить. Порівняйте ведмедів і навіть гризлі (великий сірий ведмідь) в Іеллоустонському парку в Північноамериканських сполучених штатах. Це теж заказник, де їх ні в якому разі не турбують. Ведмеді до тої міри перестали боятися людей, що один із них зайшов навіть у буфет ресторану, немов би хотів перекусити. Його попрохали йти геть, але все таки не стріляли.

Та час було братися до полювання, і передусім здобути, чим подорожувати. Виявилось, що південніші од екватора ні кіньми, ні волами користатися не можна, бо вони погано видержують клімат. Окрім того, користатися кіньми й волами не дає муха це-це, од укусу якої вони нерідко здихають. Доречі, про цю муху. Є два види це-це: укуси одного виду для людей не такі небезпечні, од них тільки прикидається пропасниця й піднімається температура. Так само й тубільна худоба або зовсім не реагує на укуси цього виду це-це, або ж імунізувалася за довгий час. Тільки буйвіл не може звикнути, і для нього укуси мухи це-це теж смертельні. На мапах для мисливців місця, де водиться ця муха, позначається умовними знаками. Це здебільшого береги рік та низини, надто понад рікою Лімпопо (північна границя Трансваалю). Безперечна заслуга мухи це-це, це те, що вона, утруднивши мисливцям мандрування по африканських степах, тим урятувала дичину од передчасного знищення. укуси другого виду це-це цілком безпечні для худоби, але безумовно смертельні для людей.

Таким чином, щоб іти степом, доводиться користатися тубільними носіями. Англійці й німці визначили крайню міру ваги 50 фунтів на чоловіка. Зоставалося найняти потрібне число негрів, але перше рішити: яких негрів, якого плем'я й якого рівня культури. Є негри, що провадять кочове й войовниче життя як вагегі, масаї, є працюваті осілі джаггі, є людоді, як ньям-ньям і, нарешті, богомільні негри, що приносять людські жертви. Коли б караван складався з цих негрів і на їх найшов релігійний настрій, то полювання могло б скінчитися цілком несподівано для мисливця. Мій патрон зробив так, як роблять усі європейці в тих місцях, і спинився на неграх Суагелі, жителях приморської смуги колишніх німецьких східноафриканських дібр, спеціалістів переносити вантаж

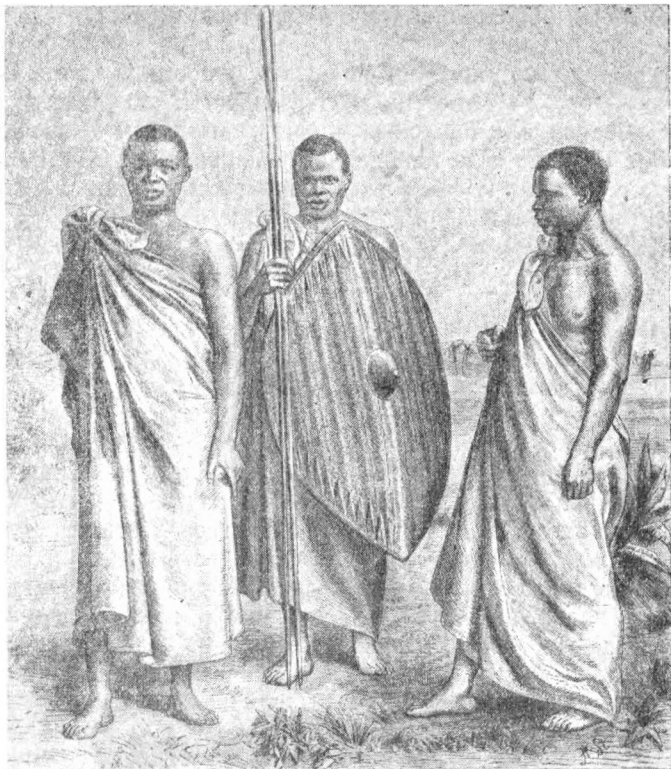
торгових караванів, і на ваньямвезах — жителях сусіднього краю Уньямвезі, що, хоч і пораються коло хліборобства, але не одмовляються переносити вагу туристів і мисливців. Вони дуже сильні, легкі, витривалі, веселі й безтурботні.

Доводиться користуватися тубільними носіями.

В числі носіїв мусить конче бути кухар¹, щоб варити їсти на спочинку, провідник, за яким би ви йшли слід у слід, як сказано вище, нагоничі звірів: слонів, левів, жираф, і фельдшер, щоб, не гаячи часу, виймати кліщів, що впиваються в тіло, і личинок, що несуть під нігті людям земляні блохи.

¹ Кухарем зветься негр, що вміє спекти м'ясо і зварити юшку по-європейському, бо негри їдять м'ясо сире або пров'ялене.

Войвниче плем'я вагері.

Щоб прогодувати носіїв, треба було заготувати харчів на 10-15 день, бо бувають довгі переходи, потрібні в інтересах полювання, коли не заходять у села, а дичини трапляється небагато. Треба признати справедливість неграм, при всім їх апетиті й страшенно містких шлунках вони можуть удовольнитися двома

жменями борошна на добу, не тратячи ніскільки своєї витривалости в роботі.

Тим що ми збиралися полювати в колишніх німецьких добрах, то й носіїв мусіли найняти там. Із порту Фльорансу ми парусним човном попливли в гирло ріки Тена, де була найближча німецька факторія, щоб набрати штат носіїв і вже пішки рушити в Масай-Ніка (Масайський степ).

Розділ IV

ВИХІД У СТЕП

Уся колишня німецька колонія вкрита сіттю факторій. Їх будовано понад ріками, понад дорогами в залюднених пунктах. Штат факторії складався з німецького офіцера, унтер-офіцера й 60-ти салдатів із тубільців. Факторія—і адміністративний і господарчий центр своєї округи. Мисливство—важна галузь колоніяльного господарства, через те факторії регулюють мисливство з усіх поглядів: вони завжди держать запас патронів, видають мисливські посвідки, доглядають, щоб додержувано правил полювання, у належних випадках штрафують винних і всіма законними способами помагають мисливцям.

Мисливські посвідки були двох розрядів: 2-го розряду з правом убити 6 буйволів, 2 носороги, 2 бегемоти, антилоп усяких видів од 1 до 30 штук, по 4 штуки кожного виду мавп, необмежене число левів, леопардів, диких кабанів та інших хижих звірів; жирафу-самця одного, струсів і хижих птиць не можна стріляти. Свідोцтво 1-го розряду відрізнялося од свідоцтва 2-го розряду тим, що давало право, окрім зазначених у 2-му звірів, убити одного слона-самця, ікли якого важать не менше як 150 фунтів. До свідоцтва додається мапу; в свідоцтві зазначено, в яких

факторіях ви мусите побувати, щоб записати вбитих звірів. Обійти факторію або дати невірні відомості нема що й думати, бо факторія взнає надзвичайно швидко й точно про кожен ваш крок ще задовго до вашого приходу — так добре була поставлена в німців довідувальна частина.

Найнявши носіїв на чолі із ньям-парою, що був разом із тим і нашим кухарем і джурою, і заплативши за поїздку 1-го розряду мирушили в дорогу. Переднами на сотні верстов слалася саванна, або парковий степ, укритий густою травою. Тількищо скінчився період дощів, і степ був укритий надзвичайно пахучими жовтими квітками „елешо“. Тут і там були розкидані дерева й кущі. З цього й назва паркового степу. Кожна рослина цвіла по-своєму. Степ здавався суцільним букетом. Багато дерев заразом цвіло й мало спілі плоди. Нагадаю ще, що по всьому степу стояли житла термітів (комахи, подібні до мурашок), як ті копиці сіна, часом — то й як цілі

Масаї.

стоги. Зліплені з землі й слини термітів, ці будівлі були такі міцні, що легко видержували вагу людини.

Факторія зникла з очей, і ніщо не нагадувало про існування Європи з її культурою. Попереду йшов провідник. Він не розглядався по сторонах, а дивився під

Людоїди ньям-ням.

ноги звичаєм усіх негрів. Ця звичка виробилася тисячоліттями: багато колючок повгороджувалося в ноги, багато негрів загинуло, вкушені гадюками й павуками, що бувають страшенно великі і дуже отруйні, поки люди переконалися, що треба добре дивитися, куди

ступає нога. Тепер це вже не звичка, а інстинкт. Раз негр іде, він дивиться під ноги рефлекторно. І чого тільки не бачить він на землі. Для нас дорога в ди-
кому степу все одно, що для неграмотного друковане
слово, а для негра це — найцікавіша книга, або краще
сказати, правдива газета: ось перевернуті сухі сте-
бла — це якась цибата птиця годувала дітей і розгрі-
бала лапками землю, щоб дістати зерно; ось пото-
лочена трава — це качалася гієна, чухаючи спину; ось
пройшли плигуни. Їх щось сполохало, бо вони бігли,
плигаючи, і видно, в який бік притолочена трава. Кожна
травинка щось говорить розумові й серцю негра. Він
не скаже вам, до якої кляси й виду вона належить,
але він чудово знає її властивості, яка од неї ко-
ристь чи шкода, які на ній водяться комахи, як вона
цвіте, які дає плоди. А нюх негрів — це, свого роду
бездротовий телеграф. Ми багато чого навчилися, наші
знання складні, але те, що знають негри, ми, на жаль,
забули, і то вже давно.

Ми йшли за провідником, стараючись ступати як-
раз у його сліди, щоб не наразитися на яку біду.
За нами в одну лінію розтягся караван; кожен кошик
із мисливським багажем повішений ременями на дрюк
у руку завтовшки, а дрюк лежить кінцями на головах
двох, що йдуть один за одним, носіїв. На голову під дрюк
підкладається особливі підкладки, подібні до тих, що
мали в нас мороженики. Небо, степ і негри — справжня
африканська пустиня! Я згадав Гоголя: «Степ, що
далі, ставав прекрасніший», і подумав: «так ось де край
«степової краси»! Додайте до цього, що цикади й
собі чомусь раділи — чи то нашому приїздові, чи то
з якоїсь іншої події, але дзвеніли щось урочисте; інші
невидні музики з кляси комах старалися не відстати.
Капельмайстра не було видно, але окрестра грала
чудово, і ми тішилися безплатною степовою сим-
фонією.

Негри суагелі.

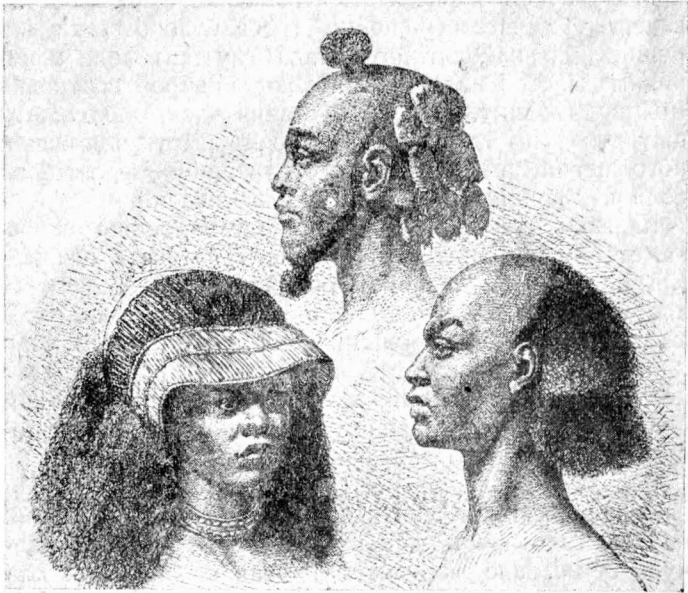
Я зійшов на термітник і став оглядати звіринець у прозору трубу. Те саме, що й з вагону Угандської залізниці, тільки тут звіра більше, і я був до нього ближче. Я був такий захоплений, що не почував спеки. Однак, сонце вже сідало, а тропічна ніч, так само як і день, змінюють одно одного безпосередньо: вранішньої зорі й смеркання непомітно. До нічлігу треба приготуватися заздалегідь, а в нас не було м'яса на вечерю. Тимчасом борошно треба було берегти. Ми рушили до найближчого стада гну (антилопа з конячим тілом і воловою головою), і патрон застрелив молоду тварину. Негри, не гаячи часу, заходилися білувати тушу, різати м'ясо пасами й їсти, вмочивши його перше в сечник убитої тварини. Через брак соли в Африці, вони сеч мають за ласощі.

Караван отаборився. Ньям-пара найперше нап'яв намет, дістав лихтар і заходився готувати вечерю. Негри під його керунком робили швидко й дружно, але антилопу вони обгризли так, що зостався сам кістяк, а шлунок та кишки вони підсмажили і з'їли з особливим апетитом. Кухар подав вечерю: біфштекс із гну і надзвичайно ніжні фрукти, зірвані дорогою. М'ясо гну було страшенно сальне, ніяк не одмиєш посуду, і в роті сало держиться довго.

Настала ніч, перша під голим небом Африки. Ми звеліли не світити лихтаря і вбирали нові враження: на небі сяяв хрест, як і належить в південній півкулі землі, але всі знайомі сузір'я зникли, стало холоднувато, навіть дуже. Загавкали шакали, завили гієни. Це виття не нагонило суму, бо давало мені відчувати, де це я. Я сказав засвітити лихтарі і, вколисаний гієнами, солодко заснув. Вони таки примусили нас заплатити за концерт, бо вночі, не вважаючи на лихтарі, із'їли ремені двох ручних в'юків.

НЕГРИ

На перших шаблях розвитку людина живе, несвідомо піддаючися впливам оточення, і тут складаються індивідуальні властивості окремих людей і цілих племен. Із зростанням 'культури йде нівелю-

Зачіски негрів маньємів.

вання, люди починають краще розуміти одно одного і дужче скидатися одно на одне, але в людей первісних риси вдачі виявляються яскраво й сильно.

Не завжди сусіди подобаються одні одним, не навчилися ще вони жити в злагоді між собою; сусідські

непорозуміння, часом і досить великі, постають за дурнички. Так було і з неграми, до яких нас закинула доля. Наші носії з плем'я ваньямвезі й суагелі були працьовиті, безтурботні й веселі, а масаї, в чиїм степу ми полювали, були, навпаки, мало товариські, суворі. Коли один із наших носіїв одстав од каравану, його вбили масаї. Решту це так приголомшило, що вони покинули нас і розбіглися, а з нами зостався тільки ньям-пара. Що було робити з усім багажем і з трофеями, що в той час було вже чималенько? По короткій военній нараді з ньям-парою ухвалили кинути все добро і йти в найближче село. Подивившись на мапу, ми побачили, що до нього всього один перехід, тобто яких 40 верстов. У цьому селі був місіонер, що поміг нам договорити людей, щоб дістатися до найближчої факторії, де ми й найняли нових людей для каравану.

Якось раз ми пристали в селі ваньямвезів. Живуть вони в куренях, зроблених конусом із дерев'яних тичок, щільно вкритих очеретом або соломою; внизу ці курені 10 - 12 метрів діаметром, двері в курені одні. Вдень у курені холодок, і я радо одпочивав од щоденного сквару, який, що не кажи, втомлює нашого брата, європейця. Кожне подвір'я обгороджене і оточене банановим гаєм. Звичаї в них вільні, а наші скромні речі вбогим ваньямвезі здавалися великим багатством. Через те хазяїн наш запропонував нам у підложниці своїх дочок, яких ми мали потім повернути йому. За це він прохав у нас дві ковдри, мильницю й дві бляшанки. В народів, що мають колонії, дві моралі: одна європейська, друга колоніяльна, тобто вчинки цілком неприпустимі в метрополії, вважається за дозволені в колоніях. З погляду колоніяльної моралі зроблена нам пропозиція була цілком прийнятна, але ми не були справжніми європейцями і ще не засвоїли «колоніяльної моралі». Через те я і патрон одмовилися од пропозиції, але, щоб не образити дівчат, ми пода-

рували їм мила, розказавши, що й як із ним робити. Вони прекрасно зрозуміли мої вказівки. В тім самім селі з одним із наших негрів сталося нещастя: його вкусила муха це - це. Укус цей, безумовно, смертельний для людини, викликаючи в неї так звану сонну хворобу. На людину находить такий сон, що навіть свідомість найбільшої небезпеки не може вивести її з цього задубіння. Траплялося, що захворілих на сонну хворобу людей живцем з'їдали хижі звіри. Єдиний порятунок — уникати місць, де водиться ця муха, а водиться вона там, де є стояча вода.

Одного разу ми мали зробити довгий перехід по безводному степу. Перехід цей був би не дуже втомний, коли б пройти його без перерви; але недалеко було по дорозі село масаїв, де можна було спочити і набрати води. Наші носії не зважилися б підійти до його близько, але європейців масаї зневолі шанують, і з нами носії пішли. Узнавши, що на другий день у масаїв велике торжество висвячування на воїна юнака, що дійшов повних літ (18), патрон поклав зостатись подивитись, як його висвячуватимуть. Зійшлося все село, люди стали півколом, великі посторонилися, щоб малим було видно. Чоловіки були голі, вушні часточки в них розтягнуті до 6 цілів завдовжки і в дірки повкладано металічні або кістяні оздобы, а в декого—залізні рямці. Жінки були одягнені в чинені шкури, але одна половина грудей була гола; у вухах у них були серги з залізного або мідного дроту, скрученого спіраллю; в заміжніх такі, тільки більші, спіралі були кругом шиї.

Ось ударили в там - тами (барабани). Одні там - тами зроблені з гарбузів, обтягнутих шкурою; в стінках гарбуза попроверчувані дірки; другі зроблені коритами з деревинної кори, теж обтягнутими шкурою.

Сонце пече так, що здається ось - ось займеться земля.

По коротких обрядах новому воїнові дали щит і спис, і його роля була скінчена. Потім воїни взяли щити й списи і стали в дві лави одні проти одних. Почався воєнний танець: багато руху, багато темпераменту, вас заражає настрої танцюристів, ви починаєте хвилюватися рефлексивно. Я схоплюю ритм танцю, та ще не схоплюю його ідеї. Нарешті! Та це ж так просто... Це ж картина рукопашного бою: ось біжать у наступ, от удар списом, от удар ворога, який одбивають щитом, напад ізбоку, бій у розпалі; негри чорні, як вугілля, і швидкі, як блискавки; мелькають списи, б'ють там-тама. Та нараз бій перестав. Воїни зображають засідку, вони припали до землі, підкрадаються, очима впилися у ворога й причаїлися в напруженому дозиданні. Ворог близько. Воїни скулилися, як кішки, і нараз кинулися з таким криком, од якого, не вважаючи на африканську спеку, стало холодно, і знову пішла різанина. У кожному з нас десь глибоко таїться звір. Негри своїм танцем зуміли його збудити, і я почував, як заражаюся войовничим настроєм. Та виступив вождь і спинив танець.

Почався банкет. Начиння почасти з тиков, почасти дерев'яне: блюда й чашки розмальовані яскравими смугами й трикутниками, червоними, жовтими й білими. Тут було м'ясо, гарячі коржі з кукурудзяного борошна, банани, всякі фрукти, слимаки, печена гусинь і навіть сіль, як найкращі ласощі; а напій — просяне пиво. Коли подивитися на негрське меню, то воно, на перший погляд, здається нібито оригінальним, а кінець-кінцем, побачиш, що і в нас їли по ресторанах «татарський біфштекс» із сирої яловичини, тільки змеленої на м'ясорубці. Багато хто не зважається покуштувати устриць і тим позбавляє себе смачної страви, а коли покуштувати печену гусинь, може б і вона здалася дуже смачною. Усе, що їли масаї, було свіже й гігієнічне. Може скажете, що вони їдять немиті

смажені кишки; а хіба того самого не роблять французи, та ще й як! А от чого ви в негрів не побачите, не побачите, щоб вони їли сир рокфор, а в Європі його їдять і вважають за делікатес. Сир цей із прозеленню і на 30% складається з чистої цвілі.

На бенкеті пиво, можна сказати, лилося рікою, і негри почали хміліти. Знаючи войовничий настрій масаїв взагалі, будиши ще під враженням допіру танцюваного воєнного танцю і не сподіваючись більше нічого цікавого, ми рішили, що пора прощатися. Подякувавши за гостинність і подарувавши, по звичаю, старшині подарунок—мішечок соли,—ми рушили в дорогу.

Я не досліджував спеціально побуту і вдачі негрів, і подав тільки ті риси й епізоди, які мені довелося бачити за недовге пробування в районі життя всього тільки чотирьох племен.

Щоб у читача не склалося однобічне уявлення про негрів, мушу сказати, що деякі негрські племена дійшли чималого ступеня розвитку, як от джаггі, в яких ми побували в гірських краях німецьких дібр східньої Африки. Вони неприязні до європейців, і це цілком зрозуміло, бо європейці нічим не заробили їх приязні, скоріше—навпаки. Серед цих негрів є чудові майстри, що роблять зброю. Рільництво стоїть у них надзвичайно високо. Воду, що тече з гір, вони використовують до останньої краплини. Вони так чисто і в такому порядку держать свої селища й дороги і так прикрасили і без того вже красну природу, серед якої вони живуть, що дослідники кажуть, що нічого подібного не можна знайти в усій східній Африці.

Розділ VI

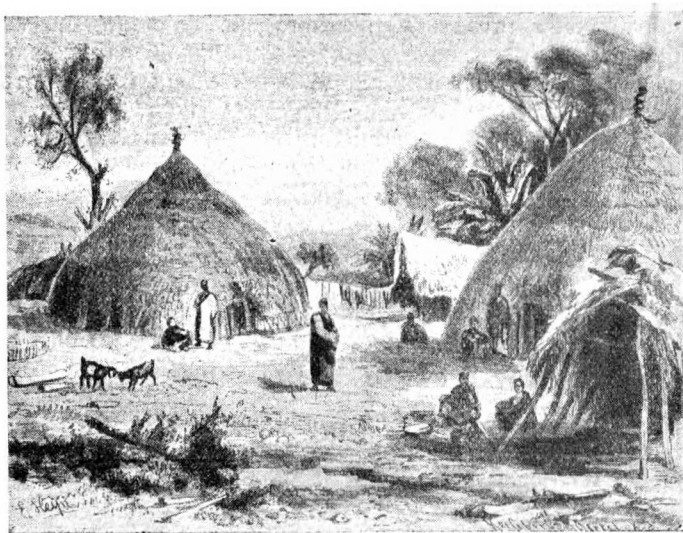
НІМЦІ Й АНГЛІЙЦІ

Коли яка імперіялістична держава збирається обернути яку країну в свою колонію, то вона насамперед виряджає туди місіонерів, які, окрім своїх видимих

функцій — релігійної просвіти, виконують ще й невидимі — економічної розвідки. Слідом за місіонерами з'являються купці. Та вони ще несміливі, непевні, обмежуються міновим торгом, великих капіталів не вкладають, промислових підприємств не заводять, але поглиблюють економічну розвідку. Коли ринок досить «освічений», стається, як загальне правило, що тубільці вбивають двох-трьох місіонерів. Коли тубільці сами не догадаються цього зробити, їх направлять, навіть заплатять їм, але місіонери мусять принести цю жертву, щоб метрополія мала привід обуритися, взірцево покарати і правих і винних, послати солідну військову частину «боронити інтереси своїх підданців», підняти свій стяг і проголосити свій «протекторат», «мандат», «сферу впливу» або якусь подібну формулу панування над країною.

Закріпивши свою владу у колонії, імперіялістична держава зовсім не ліквідує тубільну владу. Навпаки — її зберігається й навіть піддержується. Цього вимагають інтереси імперіялістів: тубільний король дістає датки, одмовитися од них він не може, а раз вони прийняті, він мусить за них одслужити. Його покірність забезпечена до того ж військовою силою імперіялістів. Коли його власні піддані погано слухаються його, імперіялісти зуміють примусити їх слухатися. Звичайно при тубільному правителі імперіялісти ставлять свого «резидента», радника або генерал-губернатора, що, не втручаючись сам у справи внутрішнього урядування, пильнує, щоб інтересам його держави й її підданих не було ніякої шкоди і щоб експлуатація країни йшла без перешкод. Така постава діла зручна для імперіялістів з усіх поглядів. Відповідальність перед людністю за все, що робиться, лежить не на «радникові», а на правителі; свого адміністративного й судового апарату імперіялістам держати не треба, урядування спрощується і видатки не більшають.

З цього моменту вся земля, всі її продукти, вся людність і все її добро стає фактично власністю завойовників і річ буде тільки в тім, яку вони обертуть форму для використання природніх багатств і людської праці, тобто — візьмуть силою чи за плату

Живуть вони в куренях.

стимулюючи тим самим працю на вигідних для себе умовах. Тут кожен народ обирає ті засоби, що здаються йому найдоцільнішими. Приміром, бельгійці в себе в колоніях оподатковували всю поспіль людність, без різниці статі й віку, кавчуковим податком такого розміру, що дорослі ще сяк-так справлялися, а діти справитися ніяк не могли. «Добродушні» флямандці не милували винних і так мордували дітей, що ті часто й густо вмирали. У німців система експлуата-

ції була зовсім інакша. Подібно до англійців, вони поставили все по-комерційному, платячи помірно тубільцям за всі чисто послуги й тим стимулюючи їхню енергію. Насамперед вони позаводили собі підложниць. У незайманій країні, де соняшне проміння примушує так сильно рости й тварини і рослини, всі природні продукти дешеві. Такий же дешевий і людський матеріал. Через те й підложниці діставалися за безцінь. Коли в підложниці родилася півцвітна дитина, тубільці мали її за досконалішу од «якогось там негрятя», і походження дитини не принижувало її гідности, а якраз навпаки.

Німецькі іперіялісти «добрі хазяї». Вони звернули увагу на те, що береги Нільських озер і береги Танганайки не заселені. Тож вони переселили туди яких 200.000 негрів, не зважаючи на те, що ці місця заражені мухою це-це. Всі ці 200.000 негрів загинули.

1908 року (коли я був там) поле для капіталу було широченне, бо країна була багата і природні багатства, почасти ті, що лежали марно, почасти ті, що були зібрані віками, тільки й ждали підприємця, що прийшов би, як казковий принц у сонне царство, і всіх і все оживив своєю появою.

Негри жили, як діти природи. Всі їх скромні потреби задовольнялися продуктами натурального хазяйства. Якщо вони ще знали ціну своєї праці, до того ж дуже помірну, то дійсної ціни своїх продуктів вони зовсім не знали. З другого боку, покупці й підприємці не мали конкурентів, бо вплив німецьких капіталів у нову для них колонію був іще невеликий, і це помагало вдержувати низькі ціни.

Насамперед одкривалося широке поле для торгу худобою. До приходу німців неграм збувати худобу було нікуди, а худоби було сила, і кожен розводив її більш, ніж йому було треба, єдине ради втіхи мати худобу. Тож можна було скупати за безцінь безліч

худоби й збувати її, через порт Кіліндіні, посилаючи в яку хоч країну і передусім у Єгипет. Країна, де дико ростуть бавовна, фініки, банани, оливні й кокосові пальми, акації, що дають гумі-арабік, індиго, ваніля, перець і інші прянощі і яка не має для них внутрішнього ринку, оддає їх тому, хто заплатить тубільцеві за збирання продукту. Ціна продукту визначалася не внутрішньою його вартістю, не умовами попиту - пропозиції, а ціною тієї праці, що треба потратити, щоб зібрати й приставити продукт. Приміром, за збір пуда ванілі, що коштує 500 карбованців, платили грішми або речами 1 карбованець. У таких обставинах ініціатива й невеликий капітал оплачувалися в нечуваній мірі. Люди, що привезли з собою п'ять-шість тисяч карбованців на наші гроші, через два-три роки поверталися з капіталом у двісті й більше тисяч карбованців. Я пам'ятаю двох ділків, що волосся на собі рвали, бо зробили не вигідну операцію — вони заробили всього тільки сто процентів на капітал.

Явившись в Африку, німці, як і інші європейські колонізатори, рішили, що й земля і всі природні багатства країни належать їм. Через це, коли підприємці стали заводити кавові плянтації, людність не діставала земельної ренти, і весь зиск діставав плянтатор, а негри діставали тільки плату за роботу на плянтаціях.

Так само і вся дичина вважалася за власність німецької держави. Тубільцям було заборонено полювати з вогнепальною зброєю, та й держати її не дозволялося з двох причин: поперше, ця зброя, в разі потреби, могла обернутися проти європейців, а подруге, ніякі заборони стріляти дичину не помогли б, і європейцям скоро не було б на що полювати.

Носити вогнепальну зброю могли тільки ті тубільці, що наймалися салдатами на факторії. Через таку заборону негри були безпорадні перед хижими й

шкідливими звірами, як от: левами, леопардами, кабаном - бородавником та ін. і мусіли воювати з ними первісною зброєю — списом, луком, самострілом. Далі я описую полювання на лева, але так буває, коли нападають негри, а бувають же несподівані зустрічі,

Селище джаггів.

голи лев перший кидається на людину, а в неї нічого нема, окрім списа й стріли, хоч усе таки лев не завжди буває переможцем.

Заборонивши людності користатися вогнепальною зброєю, німці не заборонили полювання загалом, і негри полюють старими способами. Вони надзвичайно добре стріляють із лука і самостріла. При нас вони вбили з самостріла леопарда. Щоб ранений звір не забіг дуже далеко, стріли намазують отрутою, яка позбавляє раненого змоги рухатися, як от кураре.

Нам показували молочайну рослину, з якої цей сік добувається.

Є ще один заборонений вид охоти. Це підпал степу. Вибирають певну ділянку степу, обмежену з завітрянного боку або рікою, або озерами, або плянтаціями, через які вогонь не перейде, і траву підпалюють. Мисливці стоять розстрільною перед тим місцем, де пожар мусить скінчитися, і ось тут саме бувають неприємні сутички з левами і їх меншими братами, леопардами й пантерами. Негри страшенно газардові і зважуються на таку охоту, не вважаючи на заборону.

З часу європейської війни 1914-18 рр. колонія, про яку йде мова, належить англійцям. Ось відомості про господарювання англійців, відомості ці за грудень 1929 року. Звіт комісії англійського парламенту говорить, що негрську землю проголошено державною власністю й віддається європейцям у довгочасну оренду на 99 літ. За 1927 рік одчужено 144. 968 акрів. Щоб обробити її, треба робітників, але негри од роботи ухиляються і вдовольняються тимчасом продуктами тії землі, що зостається в їх руках. Примусова праця заборонена. Отже, треба викликати в негрів бажання працювати, а для цього заведено подушний податок, по 10 шилінгів пересічно на рік, і податок на хати; але негри щасливо справляються з цим податком, вирощуючи каву, яка дає прибутку до 700 карбованців на рік. Тоді стали вербувати робітників негрів у дальших районах, густіше залюднених. При цьому буває багато зловживаннів вербункових агентів і багато порушеннів договорів робітниками, за що карається штрафом до 100 шилінгів або тюрмою до 6 місяців. Згідно з законом хазяїн повинен відшкодувати всяку тілесну шкоду, що сталася з його вини, та замість цього хазяї користаються другим законом, який дозволяє їм звільнити й повернути на

місце проживання всякого тубільного робітника, що через хворобу став негодащий до роботи.

Таке становище малює парламентарська комісія. Вона не все говорить. Треба додати ще: сваволю, неминучу в колонії, що не має виборчого права, і якою править генерал-губернатор.

Розділ VII

ЛЕВИ

Я не писав щоденника, як інші мандрівники, і не можу подати події тим порядком і з тими подробицями, як вони діялися. Проте, це—оповідання, це—спогоди про бачене й пережите, хоч і без додержання хронології і з пропущенням нецікавих подробиць.

Коли ми зайшли глибоко в степ, то зіткнутися з левом була вже річ не тільки можлива, а й імовірна і навіть усіма сторонами бажана. Треба, однак, щоб ініціатива сутички належала мисливцеві, а не левові, бо леви бувають людоїди. Вони стають людоїдами не з потягу, а через особливі обставини. Інший лев зістарівся і вже не може ганятися за прудконовою дичиною, якою звичайно живиться; тоді він нападає на людину, яка в нього завжди напихваті і якої він досі не займав, бо вважав людину небезпечною для себе. Або ж лев випадково покуштував людського м'яса, знайшовши труп або вловивши людину, що несподівано підійшла до його лігва. А раз він покуштував людського м'яса, він нічого іншого вже не їстиме, і людських жертв буде стільки, скільки треба, щоб левові бути ситим.

В тім місці, де ми полювали, левів-людоїдів, на щастя, не було, а далі, в Сомаліленді і на півдні в кафрів, вони трапляються. Є леви-людоїди і в районі станції Симби («лева») Угандської залізниці. Ричання їхне

чути там щоночі, а людоїдство серед них повелось так: коли будовано залізницю, вмерлих робітників-негрів не ховали в землю, а виносили в кущі, зоставляючи трупи гіснам і гаерам (див. далі). Вийшло якось, що леви настигли раніш од інших звірів, і їм так засмакувало людське м'ясо, що вони стали безперестану полювати на людей, нападаючи вдень цілими стадами. Людей гинуло стільки, що постало питання, чи не кинути будувати залізницю. Довелось організувати сильну стрілецьку команду на зразок військової частини, яка й почала правильну війну з левими. Левів перебито силу і стало можна будувати залізницю далі. Та їх винищено не всіх, і вже як залізниця стала функціонувати, лев схопив із плятформи начальника станції і з'їв його.

Мені довелося чути оповідання, як один англієць полював на левів разом із своєю жінкою. Вночі жінка почула плюскіт води й окликнула чоловіка, що спав у другому наметі. Не діставши відповіді, вона засвітила світло, ввійшла до чоловіка і знайшла тільки недоїдки його; його з'їв лев, а наївшись, очевидно, напився води з ряшки, де англієць мився перед тим, як лягати спати, тим то жінка й чула плюскіт води.

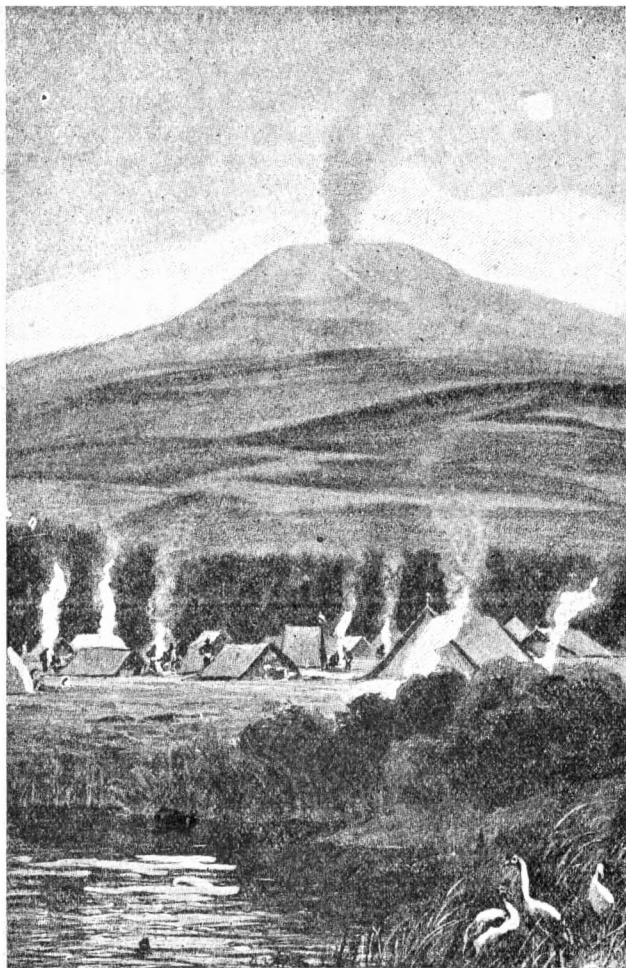
Отже, ми прагнули стягтися з левом, а він, або вони, щоночі давали про себе знати, рикаючи в околиці. Лев—звір нічний, удень він лежить і більше спить, бо він лінивий, як усі хижі звіри, а вночі гуляє й подає голос, знаючи, що йому бояться нічого. На другий день уранці ми навмисне обшукували всі більш-менш помітні зарослі, де міг одпочивати лев, але даремне.

Уперше я зітнувся з левими в таких обставинах. Одного разу я підстрелив носорога. Сонце вже сідало й нести трофеї в табір було пізно, тим паче, що з мною був тільки провідник, а носії зоставалися в таборі. Я повернувся з тим, щоб завтра раншенько, мовляв, поховати носорога стрілецьким звичаєм. І ось

на другий день, коли я до нього підходив, провідник нараз дуже схвилювався і насторожився. Не було жадного сумніву, що небезпечний ворог близько і зустріч із ним неминуча. Ми підходили до носорога з завітрянного боку, і чуткий нюх негра дав змогу йому почути хижака. Його поведінка примусила мене бути напоготові. І справді, з-за носорога показалася лєвова голова. Лев не сердився, просто, видно, зацікавився — «що воно там таке». Я не дав йому отямитись і по-слав йому кулю межі очі. Голова схилилася, але з-раз же піднялася поруч друга голова і з таким самим виразом. Я вистрелив, і ця голова теж похилилася. Надзвичайно моторошна була хвилина після другого пострілу. Річ у тому, що лєви часто й густо збираються купами по три, по чотири штуки. Коли я стріляв у другого лєва, у мене блискавкою мигнула думка: «скільки їх і що вони робитимуть?» Вони могли не зоставити мені часу вкласти нові патрони в штуц, а гвинтівка — зброя слаба проти лєва, та й загалом битися одному проти трьох, чи чотирьох лєвів — це битися з нерівними силами. Я почував, як усі волосинки на тілі в мене стають угору, і які довгі здалися мені секунди, поки виявилось, що лєвів більш нема.

Коли ми підійшли, то з другого боку носорога лежали з простреленими головами лєв і лєвиця. Вони встигли з'їсти кусок носорогової шиї. Мені хотілося кинутися на цих лєвів, як на велику здобич, але треба було заховати солідність, і от я став не кваплячись обмацувати їх гарячі тіла, і мене вразив їх гострий спеціально лєвиний дух. Я застромлював руку у гриву, розбирав лапи, які вже не пружинили, витягав хвилину тому страшні пазурі, потім зміряв довжину тулубів і хвостів і полишив неграм знімати шкури.

Після цієї пригоди мій стрілецький гонор був уже заспокоєний, і я не так уже прагнув здібатися з лє-

Озеро Ківу з вулканом Кірунга.

вами, а коли провідник підводив мене самого до зарослів, де ховався лев, я вбивав його, як стрілецькі «закони велють». Всього я вбив п'ять левів.

Розкажу ще таку пригоду. В селі, де ми стали на спочинок, негри жалілися, що лев чинить їм кривди. Патрон рішив обстати за справедливість, і зажадав, щоб йому дано собак, бо лев заліг у густих зарослях і «взяти» його там було більш ніж ризиковано. Треба було попереду виманити його з засідки. Справді, лев був у вказаному місці, бо собаки зараз же завалували так, що навіть лев не видержав. Завдання собак і є не давати левові спокою. Коли лева таким маніром приведено у найгірший настрій, негри, що були з нами, і собі зчинили такий галас, закидаючи левові всі його злочини, і то в найсильніших виразах. Це робилося, щоб викликати лева на наш бік. І ось лев озвався. Хто чув рик лева у звіринці, той і поняття не має, як рикає лев справді. У звіринці, це — дитячий лепет, а тут був гук розгніваного деспота пустині. У цьому рикові чути було лють, що тьмарить розум, і непогамовну жадоху крові, що жахає все живе. Негри звикли чути рик лева в спокійному стані, але тут голос його був такий страшний, що їх нерви не видержали, вони зовсім перестали панувати собою і малодушно кричали патронові: «анопату! анопату!» (улучай, улучай). Само собою, для нас це почуття теж було найдужче, але поцілити, не бачивши цілі, не можна, а стрельнути навмання, це значило б занепастити всіх. Патрон ждав. Рик наближався. Патрон держав штуц наготові; нарешті показала голова з вишкіреними зубами, з горлянки якої виривався рик, од якого все холонуло й волосся ставало дуба. Негри трепетали, як перед стратою. Патрон вистрелив левові межі очі. Все замовкло на секунду, потім собаки знову завалували, а негри кинулися поминати лева за своїм обрядом.

У нас про покійників не говорять нічого недоброго. Це гуманно, але несправедливо, бо зло не дістає належної оцінки. Негри вільні од такого передсуду і, не варуючись тим, що лев був покійник, викладали все, що в них накипіло: хто збувся кози, хто осла, хто корови; виказали йому все чисто, а тоді заходилися танцювати переможний танець. Ми, європейці, звикли до своїх танців, де один танець на всі випадки життя. Через те ми не знаємо характеристичних танців, що мають часом релігійне значення, які танцюється при урочистих нагодах і які дуже образно передають відповідний настрій. Уявіть собі розпуку дикунів, у яких гублять їх добро, загрожують навіть їх життю, і — нараз — о радість! — ворог знищений, вони вільні й помщені. Ненависть, радість і тріумф помсти передані в танці з усією силою африканського темпераменту. Дивлячись на негрів, починаєш їх розуміти, тобто заражаєшся їх настроєм, відчуваєш, як тебе захоплює й несе пристрасть, — і яка це розкіш! Еге ж, бути негром — має свою принадність!

Тепер я розкажу, як дають собі раду з левами масаї. Тим, що вони розводять худобу, а кожен лев з'їдає щороку худоби карбованців на 1.500, на ціні вільного ринку, то зрозуміла річ, що вони мусять зліквідувати левів за всяку ціну, інакше скотарства не стане. Не маючи огнепальної зброї, масаї виходять на лева з щитом і списами. Ці списи дуже легкі, бамбукові, з мизинець завтовшки і з дуже тонкими двосторонніми клюгами з плаского заліза. Душ тридцятьеро негрів оступають лева на місці його лежання. Один із стрільців, найдужчий, прикриваючись щитом, держиться ближче всіх до лева, щоб притягти його на себе. Лев уважає щит за серйозну перешкоду і йому не спадає на думку просто одсторонити його і взяти негра живцем. Замість цього він устає на

задні лапи, одною з передніх спирається на щит, а другою старається дістати свого ворога, а той з усієї сили старається вдержати щит прямовісно. Скоро решта негрів побачила, що лев зацікавився щитом, вони прожогом кидаються до лева й кидають на його свої списи. Ставши дуба, лев стає зручною ціллю, ні один спис не промине його, і лев швидко весь уतिकаний списками, з яких декотрі проходять його наскрізь. Негр із щитом дуже рідко стає жертвою в цім рукопашнім бою. Звичайно діло кінчається пораненням верхньої частини спини, а лев завжди гине од ран. Я особисто не бачив такої боротьби; будь ми при цьому, ми помогли б неграм нашою зброєю. Президент Рузвельт, коли полював ув Африці, не тільки дивився на такий бій, а й зфотографував його.

Розділ VIII

СЛОНИ, МАВПИ, ЖИРАФИ, ГАСРИ

Для мисливця слон — рідка дичина, а скоро й зовсім перестане бути дичиною, бо слонів швидко меншає, а в такім разі полювати перестають багато раніш, ніж зовсім зникне вид.

В історичну добу Африка була повна слонів. В ассиро-вавилонян, персів, єгиптян, фінікіян, греків слонову кість уважали за цінну окрасу, і, ганяючись за нею, слонів нищили силу-силенну, і що далі, то більше. Ще в другому віці по різдві Христовому в Атласі полювали на слонів, а підчас пунічних воєн Ганнібаль мав у своїм війську слонів, що були чималою бойовою силою, але при переході через Альпи майже всі загинули.

Є гадка, нібито африканський слон не приручається, а слони Ганнібалеви нібито приведені з Індії. Це зовсім неймовірно, бо дорога з Індії через Персію,

Малу Азію і всю північну Африку така далека і через те така дорога, що провести й прогодувати слонів, та ще й через ті країни, з якими картагеняни не мали ніяких стосунків, їм, звісно, було надсилу. Не можна було їм перевезти їх і морем, як через брак корму, бо слонів треба багато корму, так і через малість тогочасних парусних суден. Безперечно, ручні слони картагенян були африканського походження. Очевидно, ці люди були на тому культурному рівні, коли не тільки нищать звірів, а й приручають їх, як в Індії споконвіку й дотепер.

Нищення слонів пішло особливо швидко з приходом у Африку «просвічених» європейців. Тепер слонів нема вже майже на всьому прибережжі. Вони збереглися всередині суходолу на південь од Сагари. Та чи й диво ж, коли ще 1885 року Вестендарт рахував, що слонів щороку вбивається 65.000. Багато їх збереглося при верховині Нілу. Там вони трапляються сотнями, а то й тисячами.

Східня Африка, де я полював, бідніша на них, як інші країни, де вони ще водяться, бо слони не люблять степу і живуть по берегах рік і озер у лісах зарослях. Ми взяли мисливські посвідки 1-го розряду, отже, мали право вбити двох слонів із іклами не менш як 150 фунтів вагою. В каравані в нас був фунді-ятембо, і коли ми ввійшли в зарослі, де могли бути слони, ми вирядили його на розвідки. Іти за ним цілим караваном не було рації, бо це значило б напевне сполохати слонів, коли б вони були в зарослях. Нам пощастило, і фунді-ятембо, повернувшись, сказав, що є свіжі сліди слонів.

Не гаячись, ми, нашвидку перекусивши, пішли за ним, бо слони дуже рухливі і не мають звичаю дожидатися, поки по них прийде стрілець. Фунді-ятембо був на висоті завдання і підвів нас до стада слонів штук не менше як десяти. Всіх їх не можна

було бачити через зарослі, але білі чаплі, їхні вірні спутниці, що проводять час на спині в слонів, перелітали то тут, то там. Ми підійшли, як належить, з завітрянного боку і, держачись оддала, просувалися по фронту стада. Всі слони, до яких підводив наш провідник, здавалися патронові не такими великими, щоб ікли їх важили 150 фунтів, а вбити слона, щоб віддати трофеї в німецьку скарбницю, він ніяк не хотів. Так він і не стріляв.

Удруге я стрівся сам із слонем, випадково. Я сидів на високому дереві, роблячи рекогносцировку й ласуючи його плодами. Нараз почув, що йде якийсь великий звір і побачив здорового старого слона. Стріляти було б чудово, але при мені не було штуца і слон пішов собі цілий.

Який контраст між самопочуттям слона в заказникові й на волі, де за ним ганяються. Слон не шумить, не веселиться, тривожно прислухається і при першому ж підозрілому шелесті поспішає геть, забираючи з собою слоненят. Такі умови життя створив для нього «цар природи», та й не для нього самого.

Згідно з мисливською посвідкою, ми мали право вбити по 4 штуки кожного виду мавп. Нам і не кортіло їх убивати, але коли я побачив їх на волі і уявив собі, якби я вбив одну з них, то живо почув би, що це значило б убити істоту, в якій є частка людського. Це, безперечно, наші предки, що не мають наших талантів, але не мають і наших пороків.

1908 року в Паризькому зоологічному саду стратила себе жирафа. Хоч вона й не зоставила записки, де було б сказано, хто винний у її смерті, але слідство дізналося чимало незаперечних фактів, із яких виходило, що в смерті її винна адміністрація, що створила дуже тяжкі умови життя для всіх насельців зоологічного саду. Поведінка адміністрації була така далека

од ідеалу, що урядові зроблено запит у парламента. Звіри — німі тварини, вони не можуть поскаржитися. Треба було кроку крайнього одчаю, і на цей крок могла зважитися тільки культурна тварина.

Коли ви прочитаєте оповідання для дітей Томпсона Сеттона, то побачите, яким способом у звірів збирається в підсвідомій царині досвід, що передається у спадщину і зветься інстинктом. Це й є інтелект тварини. Жирафа, що налічує кілька десятків тисяч літ існування свого виду,—одна з найінтелігентніших тварин і нема нічого дивного, що вона стратила себе.

Коли провідник підводив нас до жираф, я йшов, приємно хвилюючись од того, що побачу їх і полюбуюся ними, але ні на хвилину не явилось спокуси вбити. Назва жирафа походить од арабського слова «серафе», що значить мила. Назва ця цілком пасує до неї, і в патрона на неї не піднялася рука, хоч нас підводили до самців.

Знайти вбитого масаями негра нам помогли шуліки-гаєри. Ви їх не бачите зовсім, поки десь не буде мертвого звіра або його останків. Тоді гаєри починають злітатися. Почім вони дізнаються? Звідки вони беруться?— У них надзвичайно гострий зір. Вони ширяють страшенно високо, так що в ясну годину їх дуже трудно побачити, і не злітаються ближче одо до одо, як на одну-дві верстви. Таким робом над степом немови би простягнена невидима сіть повітряної розвідки. Досить одному з них побачити здобич і спуститися, як його сусіди летять до нього. Бачачи, що сусідні гаєри рушили з місця й полетіли в певному напрямку, другі прямують туди ж. На місці зльоту повітря неначе родить гаєрів. Вони падають із неба каменем і над самою землею рзпускають свої здоровенні крила. Їх збирається ціла хмара, що кишить над здобиччу, швидко обчищаючи все м'ясиво, не зоставляючи ні одного кусочка,

що міг би розкладатися. Це справжні санітари степу. Стріляти їх заборонено. Ми поспіли ще вчасно, коли не всі ще гаєри злетілися і можна було пізнати тіло і навіть бачити, які на йому були рани. Птиць, що ми сполохали, знялася сила - силенна.

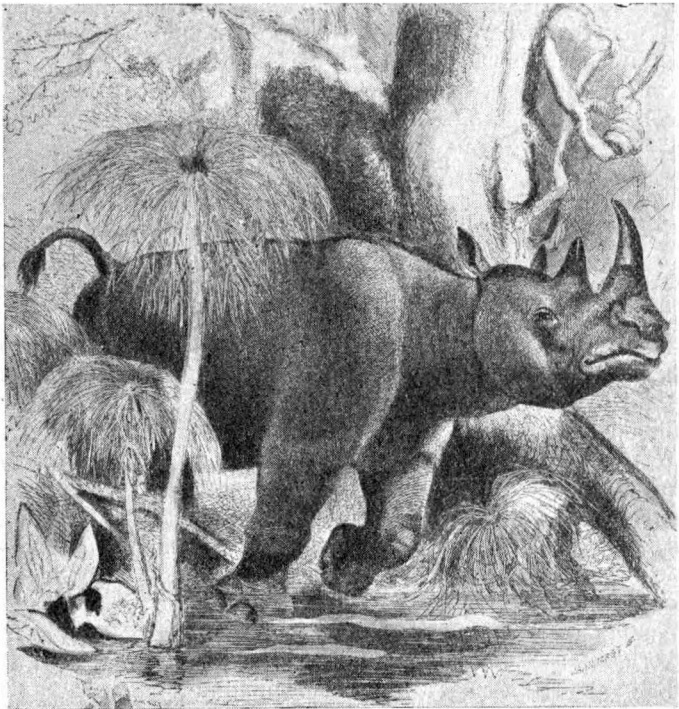
Розділ IX

НОСОРИГ

Поведінки носорога вгадати наперед не можна. Часом він поводить ся скромно, нікого не займає, але може ні з того ні з сього розлюститися, і тоді нападає на всіх і на все, на живі тварини й на мертві речі. Живеться йому, мабуть, не солодко, бо настрої у його здебільшого погані, а вчинки найнесподіваніші. Лев не нападає на носорога, бо одразу вбити його не може, зате, коли носоріг ударить його рогом, то левові смерть. Розлючений, носоріг кидається навіть на слона, котрому доводиться одійти од зла й відступити. Але перед комахами носоріг цілком безпорадний, і вони цим широко користуються й кладуть личинки в зморшках його шкіри.

Доля зласкавилася над носорогом, пославши йому рятівників — особливих птиць, що живуть із ним нерозлучно й їдять із його личинки. Вони сидять на носорогові, не покидаючи його навіть у хвилину небезпеки.

Уперше зустрівся я з носорогом в таких обставинах: я не думав натрапити на велику дичину і не взяв штуца. Це, звісно, моя помилка, але так чи інакше, а носоріг був біля мене зовсім несподіваний, і довелося стріляти з малокалібрової гвинтівки. Я тільки ранив його і сподівався собі великої халепи, але на велике диво носоріг кинувся не на мене і не геть од мене, а побіг убік. Він дуже швидко повернувся в противний бік і мусів знову пробігти

настрій у його здебільшого поганій...

повз мене. Я, звісно, не минув нагоди послати йому другу кулю, яка теж не вбила його, але вбила одного з личинкоїдів, що сидів на йому. Носоріг знову побіг назад. Таким маніром я випустив на його п'ять куль, почому носоріг упав; над ним ще якийсь час трепетали крилами його вірні друзі. Хотівши поспробувати, яка міцна на йому шкура, я вистрелив на його з бравнінга. Куля одскочила, зоставивши металічний слід.

Тож сутичка з носорогом скінчилася щасливо, зате нещасливий був поворот у табір. Очевидно, радий, що уник небезпеки, мій провідник ослабив бачність і зараз же був покараний за це: його вкусила кобра - окулярка. На щастя, ми були вже недалеко од табору. Зразу пустили в діло гадючу сироватку, і через кілька годин я переконався, що вона робить своє і вкушений буде живий.

Розділ Х

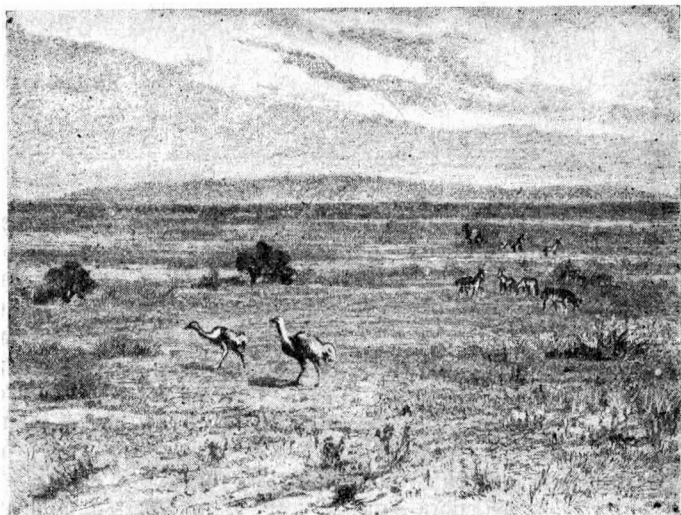
КІНООПЕРАТОРИ. ЧЕРВОНІ ІБІСИ

На одній із рік по дорозі ми здибали кінооператорів фірми «Пате», і я дуже зацікавився їх роботою. Те, що вони знімали, були «дикі звичаї». Поперше, полювання за медом диких бджіл: на величезному дереві гніздо диких бджіл, що не мають жала (вибрано саме таких бджіл), і через те негри лізуть ласувати медом весело й безтурботно; але коли вони злазять, із дупла вилазить гадюка й кусає негра. Решта негрів сплигує прямо на землю, а вкушений починає корчитись і швидко вмирає. В дійсності усе так і буває, як я розповів, але цей раз гадюку посаджено навмисне неотрутно, і сцену відіграно, як у театрі, а глядачі фільму будуть дивитися нібито на справжню смерть.

Друга сцена була така: на березі ріки пасеться прив'язане козеня, з ріки вихоплюється крокодил, хапає козеня, тут же з'їдає його і зостається на березі з повним черевом. Із кущів вибігають негри і, бачачи, що козеняти нема, вбивають крокодила, розпорюють йому череву і звідти вискакує живе козеня. Тут усе знято з природи, окрім, звичайно, останньої сцени, зробленої так: у череву мертвого крокодила заховали живе козеня, а потім перерізали пута, якими були зв'язані ноги козеняти, і прилучили сцену його виходу з крокодилового черева до решти фільму, так що

вийшов безперервний ланцюг пригод із неймовірно щасливим кінцем.

Тут таки мені довелося бачити величезний табун, у кілька тисяч штук, червоних ібісів. Ця птиця має будову нашого журавля, тільки менша, його дзюб

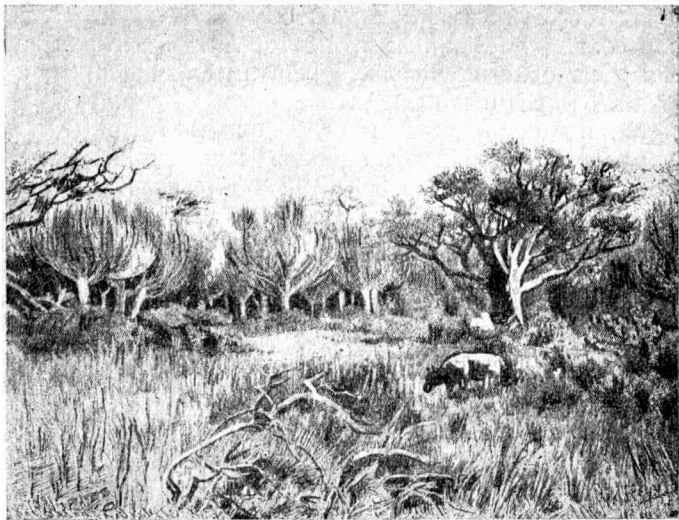

Східньо-африканський степ.

трохи гачкуватий, уся чисто птиця пурпурова. Ібіси паслися на березі спокійної, як дзеркало, річної затоки з похилими берегами, порослими низькою ясно-зеленою травою, геть усипаною невиданими в Європі квітками. Ібіси почували себе безпечно, і їх приємно було спостерігати. Деякі з них перелітали з місця на місце. Тоді шия й ноги витягалися тонкою прямою паличкою, а тіло й невеликі, що швидко махали, крила здавалися червоною кулькою посередині цієї палички. Утворювалося враження, що це не птиця, а нежива річ

оригінальної форми пливе низько над землею. Нараз ця річ спускалася, змінювала форму, оберталася в птицю.

Цю ідилію довелося розбити. Кінооператори знімали полювання на ібісів. Ми підійшли на постріл. Довірливі птиці й не думали відлітати. Патрон вистрелив

Баобаб і молочаї в схід. Африці

і вбив одного, щоб випхати шкуру, а решта червоними кульками, настремленими на палички, знялися хмарою й полинули, як на декорації, геть понад рікою.

Розділ XI

БУЙВОЛИ

Коли ми вступили в тростові зарослі, де могли водитися буйволи, ми сказали провідникові, що хочемо полювати на буйвола. Ця заява дуже стурбувала і провідника й увесь караван, бо буйвола негри мають

за найзлішого і найнебезпечнішого звіра. Він часто нападає перший. Ранений, він перетопче й переб'є всіх, кого натрапить. До того ж це звір розумний: коли ви вбили одного буйвола, то решта кидається мститися, надто, коли в стаді є телята. Нападати на буйволів у степу — річ зовсім неможлива, бо там ви на очах і тікати нема куди; але й у зарослях небезпека дуже велика. Між іншим, авіатор Лятам загинув так: він убив одного буйвола, а решта, побачивши це, кинулись мститися й затоптали його.

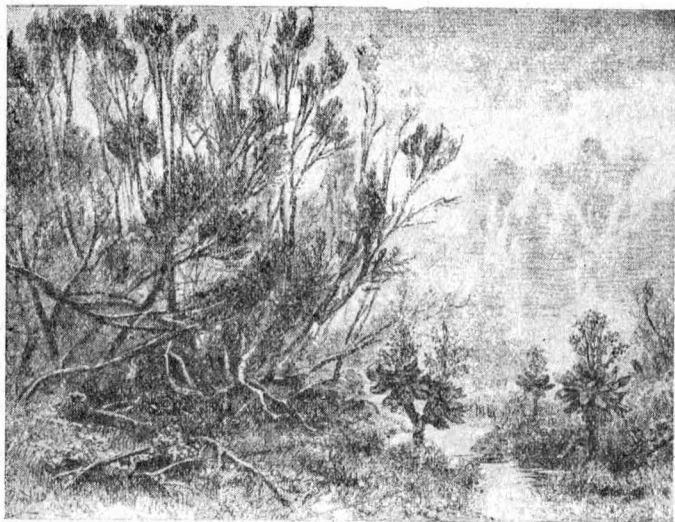
Ми покинули караван у безпечному місці, а сами з провідником пішли в зарослі. Через якийсь час ми помітили буйволів. Треба було вибрати великого самця й застрелити його так, щоб інші не бачили цього вбивства, не бачили, головне, того, хто його вбив. Ми спинилися майже посередині стада, бо шум од того, що буйволи йшли по трості і сопіння їх чути було з трьох боків. Нарешті, патрон обрав собі жертву і, озирнувшись, не побачив інших буйволів, з чого зробив висновок, що й вони його не бачать. Пролунав постріл. Здоровенна чорна туша повалилася, ламаючи трость. Ми присіли, стараючись зостатися непоміченими, й прислухалися, чи не заметушилися буйволи, чи не шукають вони нас. Та вони, видно, не розібрали, в чім річ, а постріл стурбував їх і ми чули, як усе стадо рушило в противний од нас бік.

Я не можу сказати, щоб полювання на буйвола давало таке саме гостре переживання, як полювання на лева, але спроба для нервів була величезна: коли все скінчилося, і буйволи пішли геть, чуєш, як падає напруження, чуєш слабкість і полегкість в усім тілі.

Ми кинулись до вбитого звіра. Його здоровенна туша чорніла серед зелені, од його пахло молоком, як і од домашньої рогатвої худоби.

Ми ввесь час живилися дичиною, а тут можна було зварити добрий борщ із томатами, які ми берегли для такої нагоди.

Шерсть у буйвола чорна, рідка, а шкура дебела, сірувата, гарної сталльної масти. Негри розібрали тушу

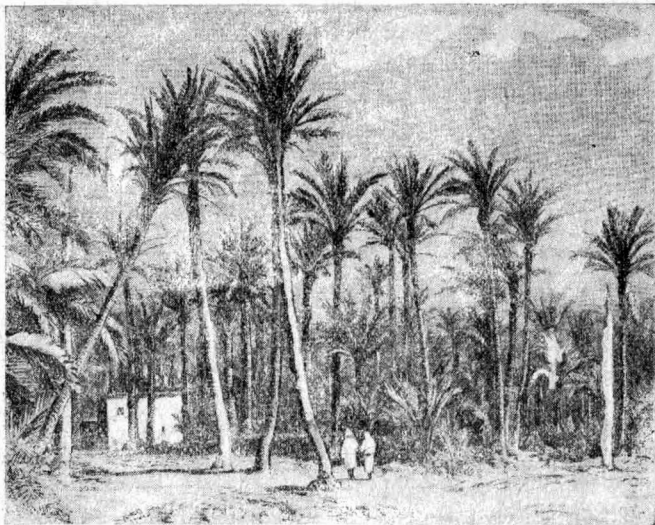

Африканський краєвид.

і врочисто понесли її в табір. Коли зварили борщ, настало розчарування, бо навар був добрий, але м'ясо-страшенно жорстке.

Після того я сам убив ще двох буйволів приблизно в таких самих обставинах, тільки діло обійшлося не так просто: тільки впав убитий звір, як провідник закричав: «бого, бого!» Прямо на нього нісся буйвіл. На щастя, провідник не стерявся й кинувся тікати в такому напрямку, що буйвіл, женучися за ним, відкри-

вав мені свій бік. Це була мить, але свідомість діяла надзвичайно ясно: за провідником женеться смерть, мелькає в трості, її треба перейняти, але треба зробити це вмить, поки зручно цілитися. В штуці зостався один набій. Зусиллям волі я опанував себе і впіймав

Фінікові пальми.

звіра на мушку. Мені, або краще сказати, провідникові, пощастило: куля поцілила переслідувача в лопатку, і він упав із розгону.

Виявилось, що це буйволиця. Досадно було ще те, що порушено закон про охоту. Втім, у мене було виправдання — стан конечної самооборони. Коли ми об'явили в факторії, що я вбив буйволицю, мені сказали, що вони про це знають давно і знають, при

яких умовах це сталося і що ніякого штрафу з мене не належить. Виявляється, що факторії дістають відомості і од наших носіїв і од місцевих жителів, яким за це платять.

Розділ XII АНТИЛОПИ

Хто не знає зебр? Зграбні, прудконогі, в своєму смугнастому уборі, незліченними стадами мирно пасуться вони, постачаючи багатенну поживу левам. Вони немов би покорилися своїй долі, і, коли лев рикає по сусідству, вони не тікають. Нам треба було чимсь годувати негрів, а тим, що зебровина їм подобається, ми часто й убивали зебр. Коли патрон уперше вбив зебру, ми здивувалися, почувши, як загавкало багато собак, хоч не бачили їх ні одної. Виявилось, що це так кричать зебри.

Я не згадуватиму всіх антилоп, яких ми вбили штук із 200, і не розказуватиму, в яких умовах вони загинули. Підкрадатися до них нетрудно, небезпеки нема ніякої (окрім орикса), вмирають вони здебільшого від однієї кулі, часом підскачівши страшенно високо. Коли вмирають не одразу, то плачуть справжніми сльозами.

Патрон хотів мати якомога повнішу збірку трофеїв і через те шукав рідких видів, як от болотну антилопу з полотенцями між ратицями, сміливого, прудкого, як вітер, орикса з шаблюватими рогами, з гарними концентричними обідками, роги ці близько один коло одного, і орикс проколює ними ворога наскрізь. Негри дуже боялися, коли він полював на орикса, бо це звір небезпечний і вони сами на нього не нападають.

Мені пощастило вбити куду, рідкий вид антилопи з надзвичайно гарними рогами, звитими, як коркотяг, такий свобідний, такий сміливий, немов той літ фантазії в безконечність.

Згадаю ще антилопу диг-диг. Вона всього 5 вершків на зріст, мила й беззахисна, як дитина; нею живляться переважно шакали й хижі птиці.

А плигуни! Немов роджені вітром; коли рятуються од ворога, то самиці стеляться по землі, а самці скачуть страшенно високо, щоб бачити поверх трави, яка буває до двох метрів заввишки.

Кілька років тому по всій Африці пройшла чума рогатвої худоби, що знищила незліченні стада антилоп і буйволів, але це не означає, що антилопи мають зникнути з світу. Роля людини не тільки винищувальна, а й творча. В Північно-американських сполучених штатах є парки, де розводять звірів з промисловою ціллю, де виводять нові види за поміччю парування, приміром, голубого опосума. На півдні Африки вже в той час, щоб зберегти дичину, творилося заказники, як і на Уганді.

Розділ XIII

КІНЕЦЬ

Як і всьому на світі, нашій мандрівці прийшов кінець. Ясна казка, ім'я якої Африка, одходила в минуле, поверталось темне царство дійсности; але ми везли з собою реальні плоди пережитої казки: 250 мисливських трофеїв, не рахуючи речей домашнього обіходу й зброї негрів. Тепер усе це розміщене по музеях і зоологічних кабінетах. Собі я зоставив тільки роги тії буйволиці, що гналася за провідником. Ці трофеї нагадують країну з незайманою природою, з животворчим сонцем, з барвистими - пребарвистими птицями, з красунями - антилопами, з могутніми, як гроза, левами, з неграми, що дихають пристрасстю, тобто Африку, справжню, яка вона була двадцять літ тому.

З М І С Т

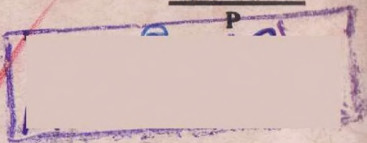
	Стор.
1. Вибираємося до Африки	3
2. Еквіпування	5
3. Початок подорожі	8
4. Вихід у степ	14
5. Негри	20
6. Німці й англійці	24
7. Леви	31
8. Слони, мавпи, жирафи, гасри	37
9. Носоріг	41
10. Кіно оператори. Червоні ібіси	43
11. Буйволи	45
12. Антилопи	49
13. Кінець	50

С п и с м а л ю н к і в

1. Слэн	10
2. Тубільні носії	12
3. Войовниче плем'я валегі	13
4. Масаї	15
5. Людоїди ньям-ньяма	16
6. Негри суагелі	18
7. Зачиски негрів Маньємів	20
8. Курені негрів	26
9. Селище джаггів	29
10. Озеро Ківу з вулканом Кірунга	34
11. Носоріг	42
12. Східньо-африканський степ	44
13. Баобаб і молочаї	45
14. Африканський краєвид	47
15. Фінікові пальми	48

30 - 6942

Ціна 50 коп.

КООПЕРАТИВНЕ Р У Х
ВИДАВНИЦТВО

Харків 10, вул. 1-го Травня, 11

Телефон 29-84